

**АВТОРСЬКІ ЛЕКСИЧНІ НОВОТВОРИ З КОМПОНЕНТАМИ
РЕЛІГІЙНО-ХРИСТІЯНСЬКОЇ ТЕМАТИКИ
(на матеріалі творчості поетів Рівненщини)**

У статті проаналізовані структурно-семантичні особливості авторських лексичних новотворів релігійно-християнської тематики в словотворчості поетів Рівненщини. Здійснено спробу виокремити тематичні групи компонентів на позначення релігійних понять у структурі авторських інновацій.

Ключові слова: авторські лексичні новотвори, релігійно-християнська лексика, семантика, українська поезія ХХ–ХХІ століття.

У наш час, коли докорінно переосмислено значення релігії та церкви у формуванні суспільства, важливим є вивчення релігійно-християнської лексики. В українському мовознавстві цей шар словника ставав об'єктом досліджень таких мовознавців, як-от: Н. Д. Бабич, С. В. Бібла, І. В. Бочарова, А. А. Ковтун, В. В. Німчук, Н. В. Піддубна, Н. В. Пуряєва, М. В. Скаб, Л. В. Струганець та інші.

На сьогодні в Україні не має єдиного погляду щодо класифікації лексики релігійного стилю. З-поміж слів на позначення понять християнської віри, елементів церковного обряду Л. В. Струганець вирізняє такі мікрогрупи: назви богослужбових відправ; номени видів церковного співу; назви духовних осіб; найменування одягу духовних осіб, частин їх убрання; лексеми на позначення частин божого храму; назви церковних обрядів; найменування предметів християнського обряду [11, 207–208]. При цьому дослідниця зазначає, що «названі семантичні мікрогрупи не цілком охоплюють розмаїття релігійної лексики, проте демонструють, що аналізованому тематичному об'єднанню властива розгалужена інфраструктура» [11, 208].

А. А. Ковтун, досліджуючи модифікацію семантики слова в українському художньому мовленні ХХ століття, поділяє релігійно-християнську лексику на загальнохристиянську та церковно-обрядову, виокремлюючи в другій групі найменування духовних осіб, назви християнських споруд та їхніх частин, найменування богослужбових реалій, найменування церковно-календарних подій та богослужбових обрядодій [5, 25–67].

Л. Л. Шевченко в лексиці релігійного стилю вирізняє «слова для найменування Бога та явищ потойбічного світу (Небесний Отець, Божий Син, Святий Дух, Спаситель, Царство Боже, рай, вічне життя, небеса, сатана, демони), стосунків людини і Бога (вірувати, молитись, заповіді, воскресіння, покаєння, вилуплення, праведні, грішні, благодать) та ін.» [13, 284].

Незважаючи на значні зрушення в царині дослідження релігійної лексики художніх творів та виокремлення індивідуально-авторської неографії в окрему мовознавчу дисципліну (праці Г. М. Вокальчук, Ж. В. Колоїз,

О. А. Стишова, Г. М. Сюти, Т. Г. Юрченко, Н. А. Адах, Н. В. Гаврилюк та ін.), в україністиці є лише поодинокі розвідки, присвячені аналізу цього шару слів у неолого-неографічному аспекті. Зокрема в дисертації Н. А. Адах проаналізовано авторські номінації релігійної тематики в поетичному лексиконі В. Барки [1, 96–100].

Мета нашої статті – проаналізувати структурно-семантичні особливості авторських лексичних новотворів (далі – АЛН) релігійно-християнської тематики в лексиконі поетів Рівненщини. Матеріалом дослідження слугувало близько 4500 інновацій, дібраних із понад 200 збірок.

У словотворчості поетів Рівненщини АЛН із компонентами релігійно-християнського змісту становлять понад 3% від усіх інновацій. У семантичній структурі цих одиниць можна виокремити такі **тематичні групи компонентів**: а) назви духовних осіб: *сатрап-дяк*, *апостол-мученик* (С. Бабій), *всевід-пророк* (В. Романюк) тощо; б) назви текстів релігійного змісту: *молитва-мольба* (В. Романюк), *молитва-голуб* (Г. Олійник); в) позначення об'єктів невидимого (потойбічного) світу: *душа-повія*, *пекельно-райський* (А. Криловець), *янгол-принц* (С. Мейта), *Рай-Сад* (О. Камінська), *Едем-розмай* (В. Марценковський) та ін.; г) найменування предметів-символів християнського культу: *небо-хрест* (А. Войнарович), *елейно-ніжний* (С. Луцкова); д) номінації церковно-календарних подій: *страшно'ятничний* (Б. Боровець); е) номени із семами 'свят-', 'гріх-': *грішно-зрадливий* (В. Климентовська), *довічно-святий* (В. Романюк); є) назви релігійних обрядів: *поминально* (С. Матвійчук); ж) найменування одягу духівництва: *китінь-риза* (Є. Шморгун); з) біблійні антропоніми: *прадавидів* (С. Мейта), *запроданець-юда*, *добродій-юда* (Ю. Бондючна); и) назви культових місць, будівель та їхніх частин: *соборово* (В. Романюк), *фортеця-монастир* (С. Бабій), *кладовище-хаца* (В. Климентовська); і) найменування культових книг: *полиново-біблейський* (С. Бабій) тощо.

Варто зазначити, що найбільш репрезентативною групою АЛН (майже 40 номінацій) релігійно-християнської тематики є одиниці з компонентами на позначення об'єктів невидимого (потойбічного) світу, до якого належать ангели, духи, душа, безтілесні та безсмертні істоти, рай, пекло, напр.: *душа-лілея* (П. Велесик), *розрив-душа* (В. Романюк), *янгол-принц* (С. Мейта), *напівбог-кентавр* (С. Праск), *пекельно-райський* (А. Криловець), *Едем-розмай* (В. Марценковський) тощо [Детальніше див.: 6, 274–279].

Меншою за чисельністю є група АЛН, у семантичній структурі яких репрезентовано назви культових місць, будівель та їхніх частин. До частотних одиниць належить лексема *могила* («місце поховання тіла померлого і насип, горбик на ньому» [3, 372]), яка входить до структури таких АЛН: *горбик-могила* (В. Попенко), *яма-могила* (Г. Дячок), *земля-могила* (В. Романюк), *Чорнобиль-могила* (Р. Слободенюк), *курган-могила* (В. Марценковський), *змогилений* (А. Листопад).

Репрезентативною є група АЛН із компонентами-назвами духовних осіб, яка становить понад 10% від усіх одиниць релігійної тематики. А. А. Ковтун зазначає, що з назв духовних осіб у художній літературі ХХ ст. лексему

священик «письменники використовують рідко, а словом *nip* помітно потіснили решту синонімічних варіантів для вираження несхвальності та іронічного ставлення до духовних пастирів» [5, 48]. Однак у словотворчості поетів Рівненщини АЛН із компонентом *nip* не зафіксовано, а *священик* репрезентовано поодинокими утвореннями, напр.: *Худий українець-священик, / Хоч його проганяли від вахти, / Читав над ними Псалтир* (О. Ірванець); пор.: ...*Чужими були ті отці-лицеміри, / Що в душах ховали московський синдром* (О. Матвійчук).

Менш репрезентативною є група інновацій, у структурі яких містяться компоненти, що позначають предмети-символи християнського культу. Головним символом християнства є *хрест*, який у православ'ї – знаряддя рятівної смерті Ісуса Христа, символ Нового Заповіту, символ перемоги над смертю, перетину небесного і земного, що знаменує предковічну таїну створення світу [9]. Компонент *хрест* засвідчено у структурі таких АЛН рівненських авторів: *безхрестий* (С. Праск), *небо-хрест* (А. Войнарович), *перехрестя-хрест* (А. Свентах), *хрестоносіння* (О. Ірванець) тощо.

Семантика АЛН *безхрестий* є прозорою, оскільки йдеться про могили, на яких немає хрестів, пор.: *А скільки – / Безіменних / І безхрестих / Деся біля магаданів і воркут!* (С. Праск). Як зазначає В. В. Жайворонок, «за церковними звичаями, хрест ставиться на могилу небіжчика, який свого часу прийняв обряд хрещення» [3, 623].

У семантичній структурі АЛН *небо-хрест* (*Ще сьогодні ми бачимо з дна / ще живучих джерел / руки Сонця / по небу-хресту розпростерті* (А. Войнарович)) поєднано символіку язичництва та християнства. В. В. Жайворонок зазначає, що хрест – «знак Сонця і вогню, символ вічного життя» [3, 623], а Сонце, своєю чергою, було головним богом язичників, пізніше «прикмети божества було перенесено на Христа як *Сонце Правди*» [3, 623]. В. В. Войтович стверджує, що в багатьох колядках «іменем Ісуса Христа замінено язичницьке божество народжуваного Сонця» [2, 572]. Отже, АЛН *небо-хрест* є своєрідним поєднанням язичницького і християнського культів: так, як промені Сонця розпростерті по небу, були розпростерті руки Ісуса на хресті.

Новотвір *хрестоносіння* (*Хрестоносіння, кажуть, це – догма...* (О. Ірванець)) – «дія за значенням носити хрест» – містить у структурі сему 'страждання', оскільки хрест – «символ страждань, муки, боротьби» [9]. Семантику АЛН можна також інтерпретувати через зв'язок із фразеологізмом біблійного походження *нести [свій] хрест* – «терпеливо переборювати труднощі, незгоди, все те, що стало неминучим у чиемусь житті» [12, 548].

З-поміж інших символів християнського культу в структурі АЛН поетів Рівненщини трапляється компонент *елей* – «1. Рослинна, перев. маслинова, олія, що використовується для церковних обрядів; олива. 2. *перен.* Те, що заспокоює, втішає, вихваляє» [10, т. II, 497–498]. Загальновідомо, що в християнській традиції елеєм помазують тіло тяжкохворого або вмираючого [3, 558]. Зауважимо, що в структурі АЛН компонент *елей* ужито лише в

переносному значенні, пор.: *А голос твій елейно-ніжний / Усе співа, усе співа...* (С. Луцкова); *Ну скільки можна плакати, йдучи? / Набридли вже обіцянки-елеї!* (Л. Пшенична). Перший АЛН можна трактувати як «утішний, заспокійливий», другу номінацію інтерпретуємо як «улеслива обіцянка, яка не виконується».

Одиничною номінацією *морда-біг-ікона* представлено компонент *ікона*, яка в релігійній традиції є символом Царства Духу, Господа; молитви; божественної гармонії; світла, слави Божої і величі; устремління світу, людей до Всевишнього; святості; олюдненого образу Бога [9]. У семантиці АЛН сакральне нівелюється, а іменник *ікона*, як і весь новотвір набуває значення «рекламний плакат, бігборд», пор.: *Регіони ж, ніби клони: / Одні – Ющенка вітали, / Інші – морди-біг-ікони / На-гора собі клепали* (М. Новак).

У структурі юкстапозита *хоругва-крило* компоненти поєднано на основі подібності семантичних ознак лексем *хоругва* і *крило* – ‘маяння’, ‘великий’, оскільки йдеться про крила лелек, пор.: *Хоругви-крила у поклоні / Вітають вихід праотця!* (Я. Савчук). Окрім того, контекстуальне оточення АЛН, зокрема лексема *праотець*, ужита в значенні «Сонце», дає змогу стверджувати про вплив міфології на конструювання інновації, оскільки у вірменській міфології лелека був священним птахом Сонця [9].

Незначною кількістю одиниць у лексиконі поетів Рівненщини представлено АЛН із компонентами на позначення церковно-календарних подій. Новотвір *страсноп'ятничний* (*І такий планетарний відчай! / Наче раптом погасла свіча / В страсноп'ятничне опівніччя* (Б. Боровець)), утворений від словосполучення *Страсна п'ятниця* – «день Христової мученицької смерті» [3, 583], має прозоре значення – «той, що відбувається в Страсну п'ятницю».

У значенні АЛН *різдвяно-голубий*, в основі якого лежить назва християнського свята на честь народження Ісуса Христа, актуалізовано семи ‘світлий’, ‘яскравий’, пор.: *До серця притулився милий Чулин – / Лежить в різдвяно-голубих снігах* (В. Романюк). Згідно з християнськими догмами, голубий колір символізує «устремління світу до Бога» [9].

З-поміж назв текстів релігійного змісту в словотворчості рівненських поетів трапляється *молитва* – «установлений текст, який промовляється, виголошується віруючими при зверненні до бога, до святих» [10, т. IV, 783]. У структурі АЛН *молитва-мольба* поєднано синонімічні компоненти, другий із яких, очевидно, ужито з метою віднайти необхідну риму, пор.: *Я стужився, мамо, за тобою: / В опівнічних снах приходиш ти – / Тихою молитвою-мольбою / Осяваєш вікна самоти* (В. Романюк).

АЛН *молитва-голуб* суміщає два християнські символи: *молитву* – «своєрідний код, який відкриває шлях до висот духовного пізнання» [2, 320], і *голуба* – «у християнстві – символ Святого Духа» [9], пор.: *Не зітерти молитв голубих / На землі і на тлі піднебесся – / Вітер білий молитв-голубів / Понесе аж у Царство Небесне* (Г. Олійник).

Назви культових книг у словотворчості рівненських авторів репрезентовано лексемами *Біблія* та *Псалтир*. Зокрема, у семантиці АЛН

полиново-біблейський простежується тісний зв'язок із новозавітними мотивами: «Третій ангел затрубив, і впала велика зірка з неба, палаючи, як смолоскип, і впала на третю частину рік і на джерела вод. Ім'я цій зорі «Полин»; і третя частина вод стала як полин, і багато людей померло від вод, бо вони стали гіркі» (Об. 8:10–11), пор.: *В полиново-біблейській купаюся гіркоті, / Аж у горлі пече...* (Бабій5:47). Варто зауважити, що падіння зірки Полин ототожнюють із вибухом на Чорнобильській АЕС.

Частотним у лексиконі поетів Рівненщини є використання плюральних форм біблійних антропонімів, зокрема тих, які набули узуального значення: *Пилат (Пілат)* – «1. Мучитель, недолюдок, кат... 2. Лайливе слово» [7, 357], про «нещирю людину, що своєю бездіяльністю свідомо сприяє злочиніві, жорстокого лицеміра» [4, 220], пор.: *Я кричу: «Розступіться, Пілати, / Щоб його [слово] пронести нерозп'ятим...»* (Є. Цимбалюк); *юда* – зрадник, лицемір, людина продажною душі [4, 213], пор.: *...Навічно вкоренилася в землю, / Що породила Шевченка, Українку, Франка, / Що родить пилатів та юд...* (Ю. Бондючна). Як антонімічні відповідники вживаються множинні форми антропонімів *Каїн* та *Авель* – синів Адама і Єви. А. П. Коваль зазначає, що «ім'я *Каїна* стало синонімом до слів «злочинець», «вбивця», «виродок», *Авеля* – «символом невинної жертви» [4, 28–29], Є. С. Отін сполучення онімів *Каїни* і *Авелі* тлумачить як «злодії і хороші, добродішні люди» [7, 245]: *Все, що багате – в дияволі. / Боже – на бідних окраїнах. / Добрі – нещасні. Бо Авелі. / Хитрі і ситі – бо Каїни; Господи, ми ж не від Авеля. Боже, ми Каїни... Каїни...* (Л. Гольонко); *І здалося: / це нам тихий докір луна з піднебесся: / – Хоч ви – авелі, але й каїни / все ж таки...* (П. Велесик).

Окрім того, антропонім *Юда* (у контексті вжито в плюральній формі) входить у структуру АЛН *запроданець-юда, добродій-юда*. Очевидно, у семантику номінацій покладено імена різних осіб – Юди Іскаріота, зрадника Ісуса, та Святого Юди (Юди Фадея), який, як зазначає Є. С. Отін, в Англії є заступником нещасних [7, 237], пор.: *Що вдієш, якщо / поміж нами запроданці-юди, / А люди самі собі / зрадники, навіть кати; Як кришили святе. / Помагали добродій-юди, / Обдирали та рвали, / ганьбили свої і чужі* (Ю. Бондючна).

3-поміж інших біблійних антропонімів у структурі АЛН поетів Рівненщини репрезентовано ім'я царя Юдейсько-Ізраїльської держави *Давида*. Контекстне оточення новотвору *прадавидів* дає підстави стверджувати, що відантропонімний дериват ужито в значенні «прадавній, старовинний» зі стилістичною метою – для надання тексту урочистості, чому сприяють біблеїзми *елей* (елеєм Давид був помазаний на царя), *благодать*, пор.: *...І роса благодаті, / неначе краплина елею / З прадавидових амфор, / умилостивляє громи* (С. Мейта).

У семантиці АЛН *Саваоф-тато* синкретизовано юдейську та грецьку міфології, оскільки Саваоф – «одне із старозаповітних найменувань Бога – «господь воїнства», «верховне начало над усім небесним і земним воїнством» [4, 300]. У контексті *Ми поможем Саваофу-тату, / Нам – Ісус на*

страшному суді (А. Криловець) іменем Саваофа іронічно названо Зевса – верховного бога греків, царя і батька богів та людей [8, 137]. Отже, значення аналізованого АЛН можна інтерпретувати як «верховний бог, батько богів».

Одиничними номінаціями представлено АЛН із назвами одягу духівництва. Зокрема в структурі АЛН засвідчено компонент *риза* – «верхнє вбрання священика, яке вдягається під час богослужіння» [10, т. VIII, 532], який компонент набуває переносного значення – «одяг (крона) дерева», пор.: *Он який ти, кипарисе, / Он який: / В зеленовій кипінь-ризі, / Та гінкий* (Є. Шморгун).

Отже, авторські лексичні новотвори релігійно-християнської тематики в словотворчості поетів Рівненщини репрезентовано номінаціями різних тематичних груп і частиномовних класів. Звертання авторів до релігії відбувається з метою надати поезії урочистості, піднесеності, рідше інновації із сакральними компонентами мають іронічне забарвлення та вживаються для висміювання негативних рис духівництва. Варто зазначити, що в деяких номінаціях відбувається метафоризація семантики релігійного компонента, що нейтралізує сакральний характер новотвору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адах Н. А. Авторські лексичні новотвори в поезії Василя Барки: семантика, функції, прагматика : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Адах Наталія Арсенівна. – Рівне, 2008. – 264 с.
2. Войтович В. Українська міфологія / Валерій Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : [словник-довідник] / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
4. Коваль А. П. Спочатку було Слово : [крилаті вислови біблійного походження в українській мові] / А. П. Коваль. – К. : Либідь, 2001. – 312 с.
5. Ковтун А. А. Модифікація семантики слова в українському художньому мовленні (на матеріалі релігійно-християнської лексики) : [навчально-методичний посібник] / А. А. Ковтун. – Чернівці : Видавництво Чернівецького національного університету, 2009. – 100 с.
6. Максимчук В. В. Авторські новотвори з компонентами на позначення об'єктів невидимого світу (на матеріалі сучасної поезії Рівненщини) / В. В. Максимчук // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : збірник наукових праць / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – Вип. 509–511 : Слов'янська філологія. – С. 274–279.
7. Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имен / Е. С. Отин. – 3-е изд., перераб. и доп. – Донецк : Юго-Восток, 2010. – 518 с.
8. Словник античної мітології / [упоряд.: Козовик І. Я., Пономарів О. Д.]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. – 312 с.
9. Словник символів [Електронний ресурс] / [за ред. О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка]. – К., 1997. – Режим доступу : <http://ukrlife.org/main/evshan.htm>.

10. Словник української мови : [в 11 т.]. – К. : Наукова думка, 1970–1980.

11. Струганець Л. Параметризація релігійної лексики в авторській автоматичній інформаційній системі / Любов Струганець // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : збірник наукових праць / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – Вип. 509–511 : Слов'янська філологія. – С. 204–213.

12. Фразеологічний словник української мови / [уклад.: В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.]. – К. : Наукова думка, 1993. – 924 с.

13. Шевченко Л. Л. Конфесійний стиль / Л. Л. Шевченко // Українська мова : [енциклопедія / редкол. Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін.]. – 3-є вид., зі змінами і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 284.

В статтє проанализированы структурно-семантические особенности авторских лексических новообразований религиозно-христианской тематики в словотворчестве поэтов Ровненщины. Сделана попытка выделить тематические группы компонентов на обозначения религиозных понятий в структуре авторских инноваций.

Ключевые слова: авторское лексическое новообразование, религиозно-христианская лексика, семантика, украинская поэзия XX–XXI века.

The article is devoted to the analysis of structural and semantic peculiarities of author lexical new-formations of religious and Christian thematics in the Rivnenshchyna poets' word-creation. An attempt to distinguish thematic groups of components on denotation of religious conceptions in the author innovations' structure has been made.

Key words: author lexical new-formation, religious and Christian vocabulary, semantics, Ukrainian poetry of XXth–XXIst century.